

3. Оновлена програма: як і що читатимуть діти в молодших класах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chytomo.com/news/onovlena-programa-shho-i-yak-chitatimut-diti-v-molodshix-klasax>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 05.09.16.
4. Українська мова. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 03.09.16.
5. <https://www.facebook.com/t.shcherbachenko?pnref=lhc.friends> Tania Stus c Ivanna Kobernik . – Дата звернення: 04.08.16.
6. 7 запитань письменнику: Іван Андрусяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chytomo.com/interview/7-zapitan-pismenniku-ivan-andrusyak>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 08.09.16.

В статье анализируется место литературы для детей и юношества в учебно-воспитательном процессе образовательных учреждений Украины, описываются основные изменения в программе по предмету «Литературное чтение» в начальной школе, которые касаются прежде всего круга детского чтения. Делается акцент на критериях отбора авторов и художественных произведений для изучения в 1 – 4 классах.

Ключевые слова: литература для детей и юношества, круг чтения, литературное чтение, программа начальной школы.

The place of the literature for children and youth in the educational process of educational institutions of Ukraine is analyzed in the article, the main changes in the syllabus on subject “Literary reading” at primary school are described, which concern, first of all, the sphere of children’s reading. The stress is set on selection criteria of authors and artworks for study in 1 – 4 forms.

Key words: literature for children and youth, sphere of reading, literary reading, syllabus of primary school.

УДК: 821.113.5-31.09:115

Кохан Р. А.

КОЛИ «РОЗІРВЕТЬСЯ СРІБНА ВЕРВЕЧКА З ГЛАДЕНЬКИМИ ПЕРЛАМИ...»: СИМВОЛ ВІЧНОСТІ У ПОВІСТІ ЮСТЕЙНА ҐОРДЕРА «У ДЗЕРКАЛІ, У ЗАГАДЦІ»

Новітній літературознавчий дискурс пропонує широку перспективу наукового дослідження. Зокрема, вдячним для аналізу матеріалом видаються твори сучасних зарубіжних письменників. Ця розвідка присвячена проблемно-критичному аналізу повісті норвезького письменника Юстейна Ґордера. Твір, написаний для дорослої читацької аудиторії, головним героєм якого постає важкохвора дитина, трагічно актуалізує життєво значимі категорії, ключовою з яких є категорія вічності. Символіка поза / понадземного існування насичує літературний твір емоційними максимами, котрі започатковують інтенційно зумовлене / передбачене автором читацьке сприймання. Моделювання автором художнього світу, що знаменує суміжність земного та небесного життя, а також рецептивна модель прочитання твору становлять основу представленого у цій статті аналізу.

Ключові слова: дитина, дитинство, вічність, екзистенція, інтенція, літературне комунікування.

*«Я уже давно не стою на чужому узбережжі
Егейського моря.
А хвилі й далі продовжують битися об берег,
перекочуючи рінь. І так цілу вічність» [1, с. 16].*

Літературний процес якнайкраще віддзеркалює динамічний розвиток суспільства, особливо у контексті «нової ери, що починається, робить наш час найцікавішим, бо маємо змогу пожинати плоди науки за попередні дві тисячі років. Вік відкриттів у науці завершується, йому на зміну приходить Вік опанування» [див.: 3, с. 19]. Літературознавчий дискурс, як відомо, центрує увагу навколо конкретної проблеми в межах літературного напряму, теорії, методології, творчості автора чи іншої дослідницької парадигми.

Художній твір як з феноменологічної, так і з рецептивної перспективи постає багатоплановою множиною мистецьких рішень. «Закодування» як семантичне втілення авторської інтенції та поступове смислове «розкодування» започатковують особливу форму творчого комунікування автора з читачем за посередництва художнього світу та героїв твору. Осягнення літературного твору з точки зору читачького сприйняття тривалий час забезпечує науковий простір перспективним дискурсивним матеріалом. Студії, присвячені методології рецептивної естетики та феноменології, що вважаються вихідною точкою подальшої полеміки (праці Р. Інгардена, Е. Гуссерля, М. Мерло-Понті, К. Ванхаузера, В. Ізера, Г.-Р. Яусса, М. Ігнатенко, Г. Сивоконя та ін.), а також розвідки стосовно комунікативної взаємодії між текстом і читачем (праці М. Бахтіна, У. Еко, М. Зубрицької, О. Червінської, П. Рікера, З. Лановик, Г. Грабовича та ін.), становлять беззаперечне підґрунтя для аналізу постмодерністичних творів з огляду на їх проблемну своєрідність.

Особливо цікавим у контексті взаємодії методологій видається дослідження творів сучасних письменників, котрі, не декларуючи власної письменницької автономії, впевнено «вводять в літературний обіг» взаємозаперечні, на перший погляд, категорії людської екзистенції. Саме з цих міркувань для цього дослідження вибрана повість норвезького письменника Юстейна Гордера «У дзеркалі, у загадці» (1993 р.). Попри літературно-історичну, жанрову та проблемну багатогранність, твори Ю. Гордера не становили центру для зацікавлення літературознавців.

Письменник, філософ, та, передусім, викладач Юстейн Гордер – умілий творець «недитячого світу дитини». Світовий бестселер «Світ Софії. Роман про історію філософії» (1991 р.) задекларував можливість «вмістимості» всієї історії дорослого світу в капсулі дитинства. Роман «Помаранчева дівчинка» (2004 р.) запропонував пережи(ванн)(тт)я історії кохання дорослих дитиною, а роман «Таємничий пасьянс» (1990 р.) показав дитину на життєво важливому шляху пошуку.

Сміливим та суперечливим авторським рішенням вдається вибір головного героя – дитини. Стереотипне уявлення про дитинство як етап на шляху дорослішання ставить (дорослому) читачеві Ю. Гордера питання стосовно передумовки – чи він матиме справу із нереальним або максимально адаптованим сюжетом, адресованим не його поколінню, чи все ж до нього звертатиметься автор. У просторі творів Ю. Гордера слід бути переконаним –

вибір є не випадковим та зумовленим: зображення буденного життя очима дитини «усерйознює» авторські міркування, надає їм особливої відповідальності. Водночас, устами дитини письменник здатен порушити ті найважливіші питання, страх перед якими є рисою дорослості. Окрім того, кожна дитина-герой Ю. Гордера переживає трагедію, що, своєю чергою, надає твору «недитячого» драматизму.

Повість «У дзеркалі, у загадці» відчиняє перед читачем двері у маленький (як екзистенційно, так і просторово) світ смертельно хворої Сесілії Скубтю напередодні Різдва. Дівчинка знає, що її стан щодня погіршується, а сумні очі терплячої мами та мовчазна безпорадність балакучого дідуся підтверджують це. Все ж свято відбудеться, нехай і трошки інакше: *«Цього Різдва Сесілія не зможе вийти на сходи, аби послухати святковий передзвін»* [1, с. 9], зате це Різдво для неї точно наступить, бо вона вже відчуває зі своєї кімнати *«невловимі пахощі чогось казкового та заворожливого. Це був сам різдвяний настрій»* [1, с. 7]. Кімната стала для важкохворої дівчинки не в'язницею, звідки вона ніколи не вийде, а дверима у ВІЧНІСТЬ. Знайома червона лампа на стелі, «білі фіранки з блакитними незабудками» на 27 кільцях, книжки, журнали «Ілюстрована наука», ляльки, коштовне каміння [див.: 1, с. 8] стали її ПРИТУЛКОМ. А ще був китайський записник: *«Це був маленький обтягнутий тканиною записничок, якого їй у лікарні подарував лікар. Коли вона підносила щоденник до світла, то чорні, червоні й зелені шовкові нитки починали мерехтіти»* [1, с. 8]. Він став ДОМОМ для її думок: *«Вона дала собі обітницю ніколи не викреслювати уже написане: кожнісіньке слово повинно зберегтися аж до судного дня»* [1, с. 9]. Усвідомлення вкрай поганого стану здоров'я не здатне змусити дитину перестати мріяти: вона дуже чекає на лижі та санчата під різдвяною ялинкою. Вони їй потрібні для зимових канікул, і жодні переконання рідних не мають значення. Свята віра, що, маючи лижі, вона стане та піде, змушує знесилена Сесілія усміхнутися, а незламне вміння радіти (бо ж краще лежати вдома біля рідних, ніж в лікарні) роздуває вогник на її свічці.

Приречена на важкі будні в ліжку Сесілія задається серйозними запитаннями та роздумами про життя, людину, її непостійність та невпевненість, що завтра настане: *«Можливо, нам стає сумно, дивлячись на красу, бо знаємо, що вона не вічна. А інколи сміємося з потворною, розуміючи, що це тільки витівка. Клоуни потішні, хоча й жахливо потворні. Коли у гримерній вони скидають із себе маски, то стають гарними. Тому клоуни такі сумні й нещасливі щоразу, коли заходять у свій цирковий вагончик, грюкнувши за собою дверима»* [1, с. 16]. Фізична слабкість надавала особливої ясності та чіткості думкам дівчинки, а все побачене чи почуте вона відчуває дуже гостро. Очевидно, хвороба загартовує не тільки дорослих, а й дітей: одного разу, побачивши через вікно веселого поштаря на велосипеді, який радісно махав їй рукою, Сесілія заплакала – поштар впав: *«Поштар на велосипеді на засніженій дорозі був наче втіленням самого сенсу життя»* [1, с. 11]. Діти не люблять падати, а ще вони дуже не хочуть і боятися помирати.

Новим витком історії занадто короткого життя Сесілії стала раптова поява у її кімнаті дивної істоти: *«Він – або вона – був босоногий і одягнений у білу льолю <...> Хто це – хлопчик чи дівчинка? <...> Вона вирішила, що, мабуть, хлопчик, хоча могло бути й навпаки»* [1, с. 22]. Несподіваний гість, який назвався Аріелем, декілька разів перепитує спантеличену Сесілію, як їй спалося. Страх та

захоплення дівчинки з'єдналися у клубок цікавості: як ця істота сюди потрапила? Навіщо? Що має на увазі, кажучи, що вони все знають про людей? Мабуть, готовність дівчинки заглянути глибше, ніж здатне людське око, щира дитячість її душі та гострота розуму привели «задзеркальне» створіння саме до неї: *«Коли вона була меншою, то часто стояла у лазничці перед дзеркалом і уявляла, як з його іншого боку існує свій окремішній світ. Часом її охоплював страх, що потойбічні мешканці можуть бачити її крізь скло і підглядати за нею, коли вона отак викаблучується перед своїм відображенням»* [1, с. 23]. Балакуче хлопчечя без жодного волоска на голові продовжувало баламкати ногами та дивувати Сесілію: вона не розуміє, хто такі «ми» і «ви», що значить смакувати словами, як замкнені вікна і двері не є перешкодою, аби зайти в дім, а ще – як ця маленька дитинка могла доглядати Сесіліного дідуса багато років тому, коли він також хворів у цій кімнаті. Багато наполегливих запитань маленької господині привели співрозмовників до хоча б якогось порозуміння: до неї завітав ангел, щоб «укласти угоду» – Аріель розповість Сесілії небесні таємниці, а вона йому, натомість, пояснить, як воно – бути людиною.

В різних іпостасях видається Аріель Сесілії: він і *«дух з лампи, який виконує всі бажання»* [див.: 1, с. 69], і *«Божя дитина»* [див.: 1, с. 27], і позачасова субстанція [див.: 1, с. 46], проте знаменник залишається спільним: *«Сподіваюся, ви приходите в гості не лише тоді, коли справи зовсім кепські. Нічого безглуздішого мені ще не доводилося чути»* [1, с. 56].

Очевидно, не випадково ангел вибрав своїм «екскурсоводом серед людей» маленьку Скубтю: попри свій юний вік дівчинка здатна серйозно розмірковувати, а притаманна дітям мрійливість та вміння дивуватися відкриє її серце назустріч неземному.

Спілкування представників двох світів – земного й небесного – з першої хвилини та першого слова побудоване на довірі – Аріель не може / не хоче / не буде доводити Сесілії, чи існує він насправді: *«Саме в цю гру ми гратися не будемо. Уяви собі, що я не зовсім упевнений, чи ти – це справді ти. У такому разі неможливо буде довести, хто з нас двох має рацію»* [1, с. 27]. Незабаром дівчинка виявить, що вона й сама не хоче сумніватися, не довіряти чи переконуватися стосовно сутності Аріеля – їй достатньо того, що він з'явився саме зараз, коли їй так потрібен був друг. З «янголятком» (*«Ти ж не дорослий ангел, – пояснила вона. – Тому – янголятко»* [1, с. 28]) Сесілія може беззастережно обговорити все, що її турбує, на відміну від дорослих рідних, які «нестандартні» запитання вважають маренням. А позаяк питання, які цікавлять дівчинку, стосуються вічних проблем, вони є цілком у «компетенції» гостя. Поступово Сесілія погодиться з ангелом, що коротке перебування у земному світі, в будь-якому разі, поступається вічності в небі поміж таких, як Аріель: *«Дорослі, зазвичай, так пригріваються і затишно вмоцнюються у цьому світлі, що все Боже творіння сприймають за даність <...> Оце й дивно, бо ж перебувають вони у ньому лише з коротким візитом»* [1, с. 34]. Проте, час, призначений людині для перебування ТУТ і ЗАРАЗ вартує хоча б спроби недаремного його проведення: *«А ми ж, Сесіліє, говоримо про світ! Так, ніби світ уже сам собою не є сенсацією! Можливо, небесна канцелярія мала би вмістити анонс у найбільшій газеті: «Важливе повідомлення усім мешканцям світу! Це не просто чутки: СВІТ ІСНУЄ В ЦЮ МИТЬ!»* [1, с. 34]. Нездатність дивуватися та радіти знецінює світ з ангельської перспективи – Сесілія погоджується з цим, вона спостерігає, як люди, насамперед, дорослі, марнують

цінний подарований їм час життя на зовсім непотрібні та не вартісні речі, справи. На відміну від них, їй присуджено менше часу тут, на землі, проте вона використовує його по-справжньому – головним доказом цього є присутність біля її ліжка ангела Аріеля.

Видається, що завданням ангела є нагадати Сесілії, як вона *«стояла перед дзеркалом і дивилася собі у вічі»*, і при цьому бачила себе *«криницею, і такою глибокою, що не може побачити в ній дна»* [див.: 1, с. 44]. Аріель ніби з'явився, аби підтвердити, що Сесілія живе, змінюється, вона є цінним Божим дитям: *«Увесь витвір Творця, звичайно, загадка, – прорік Аріель. – Та найдивнішим є те, що там чи сям у цій великій загадці знайдуться живі істоти, які самих себе сприймають теж, як загадку»* [1, с. 44]. Багато спільного виявили дівчинка та ангел, а маленький з вигляду хлопчик зумів стати для хворої Сесілії не просто другом, а вчителем, опорою, *«стежкою вперед»*. Дівчинка знала, що прийде час і поряд з нею не буде мами, тата, братика Лассе, бабусі з дідусем та подруги Маріанни – буде Аріель. Він проведе її світлою стежкою та представить своїм братам як одну з них.

Все ж наразі Аріель у гостях Сесілії і вони мають домовленість: розкрити один одному таємниці. Дискутуючи про земне життя оченятами Аріеля та про небесне існування очима Сесілії, дівчинка зрозуміла, що ангелам також доступне далеко не все, чого вони б хотіли: Аріель не знає, як це бути з плоті та крові, дорослішати, споживати їжу, мерзнути, відчувати приємність *«аж до болю»* [див.: 1, с. 64], бачити сни, а, особливо, солодкі. Виявляється, Сесілії випала неймовірна лотерея: вона Є, а колись БУЛА людиною, а незабаром знатиме, як бути ангелом. Велика місія випала зараз на її честь – стати містком між світами, між реальністю та над-реальністю, між ЗАРАЗ і ЗАВЖДИ.

Дружба дівчинки та ангелика зробила неможливе: підняла прикуту до ліжка дитину, щоб вона побачила різдвяну ялинку, вивела на прогулянку рідним містечком, щоб Сесілія впевнилася – Різдво настало, все сталося, як завжди.

Багато вічних істин зуміла опанувати дівчинка завдяки новому другові: тепер вона знає ціну земного життя (*«Небо відображається в землі, як в дзеркалі»* [1, с. 108]) та життя взагалі (*«Усе Боже творіння – дзеркало, а Всесвіт – загадка»* [1, с. 108]), знає, що Сонце є *«дзеркалом, що позичає сяйво в Бога»* [див.: 1, с. 118]. Змішані почуття переповнюють серце Сесілії: вона сумує і сердиться, що не житиме вічно, проте, напевно, вибрала б вічний сон, а не життя.

Майже місяць відвідував Аріель Сесілію, але завжди був поруч. Він не покине її, не залишить наодинці з пожираючою несправедливістю, не дозволить думати про біль та слабкість, бо він – її ангел, її Аріель і тільки він зробить Сесілію *«Одіновим вороном»* [див.: 1, с. 156], ким є і сам.

Повість Юстейна Гордера *«У дзеркалі, у загадці»* привідкриває сторінку екзистенційних пошуків у літературознавстві. Проблематика вічності, особливо втілена у творі про дитину, набуває глибокого феноменологічного сенсу та рецептивного статусу. Про це свідчить, зокрема, назва твору – дзеркало у свідомості людини є *«воротами вглиб»*, а загадка безпосередньо пов'язана із буттєвою категорією.

Власне позиціонування літературного твору як невичерпного джерела інтерпретаційних рішень вводить постать читача у контекст наукового дослідження. Важлива участь читача у літературній комунікації полягає у його творчій місії, бо ж він *«примушує текст виявити потенційну множинність*

взаємозв'язків. Ці взаємозв'язки суть продукт обробки текстової сировини читацьким розумом, але не є текстом як таким, адже він утримує всього лиш речення, ствердження, інформацію і под. <...> Зрозуміло, що ця взаємодія не відбувається в самому тексті та виникає лише в процесі читання <...> В ході цього процесу виявляється те, що не виявлене в тексті, однак становить собою його "інтенцію"» (пер. з рос. – наш. – Р.К.) [4, с. 32–33]. Таким чином, глибока смислова наповненість літературного твору набуває цінності за умови свого втілення, чим є прочитання та сприймання реципієнтом. «Запуск» твору в життя є складним процесом взаємодії творця-автора та упривілейованого ним колеги-читача. Як зазначає М.Зубрицька, без читача «як кінцевого пункту призначення художньої інформації, не мислиме мистецтво слова» [2, с. 13–14].

Література

1. Гордер Ю. У дзеркалі, у загадці / Юстейн Гордер. – Львів : Літопис, 1998. – 157 с.
2. Зубрицька М. Homo legens : читання як соціокультурний феномен / Марія Зубрицька. – Львів: „Літопис”, 2004. – 352 с.
3. Кайку М. Візії : як наука змінить XXI сторіччя / Мічіо Кайку / Переклала з англ. Анжела Кам'янець – Львів : Літопис, 2004. – 544 с.
4. Эко У. Шесть прогулок в литературных лесах / Умберто Эко. М. : Симпозиум, 2002. – 288 с.

Новейший литературоведческий дискурс предлагает широкую перспективу научного исследования. В частности, благодарным для анализа материалом представляются произведения современных зарубежных писателей. Эта статья посвящена проблемно-критическому анализу повести норвежского писателя Юстейна Гордера. Произведение, написанное для взрослой читательской аудитории, главным героем которого является тяжелобольной ребенка, трагически актуализирует жизненно значимые категории, ключевой из которых является вечности. Символика вне / надземного существования насыщает литературное произведение эмоциональными максимумами, которые начинают интенционно обусловленное / предвиденное автором читательское восприятие. Моделирование автором художественного мира, который обозначает смежность земной и небесной жизни, а также рецептивная модель прочтения произведения составляют основу представленного в этой статье анализа.

Ключевые слова: *ребенок, детство, вечность, экзистенция, интенция, литературная коммуникация.*

The newest literary discourse offers a broad perspective of scientific research. In particular, works by contemporary foreign writers constitute the grateful and productive material for analysis. This research is devoted to the problem and critical analysis of the short novel by the Norwegian writer Jostein Gaarder. The work, written for the adult audience, features the protagonist represented by a seriously ill child, and tragically foregrounds the vitally important categories, the key of which is the category of eternity. The symbols of extra / superterrestrial existence imbue the literary work with emotional maxims which launch the reader's perception that is intentionally preconditioned / provided by the author. Author's modelling of the artistic world, marking the contiguity of earthly and heavenly life, as well as receptive model of reading the literary work, forms the basis for the analysis presented in this article.

Keywords: *child, childhood, eternity, existence, intention, literary communication.*